

Online Studiemiddag: Ruimte voor nieuwe boeren

In de afgelopen 20 jaar is het aantal agrarische bedrijven bijna gehalveerd van iets minder dan 100 duizend in 2000 naar iets boven de 50 duizend in 2020¹. De signalen wijzen er niet op dat deze dalende trend stopt. Als dit zo doorgaat is er rond 2040 een halvering van het aantal boerenbedrijven ten opzichte van nu en is het aantal bedrijven slechts een kwart van het aantal van 2000.

Op de studiemiddag van 11 februari 2021 willen we daarom verkennen wat er nodig is om deze trend te keren en zelfs te komen tot een verdubbeling van het aantal agrarische bedrijven in de komende 20 jaar. Vanuit de huidige trends is dit een onrealistisch doel, maar aan de andere kant betekent het dat er in 2040 weer evenveel bedrijven zijn als er (niet eens zo lang geleden) in 2000 waren. Alleen zijn dit wel heel andere typen bedrijven: het is niet mogelijk om terug te gaan op de weg die de afgelopen 20 jaar is bewandeld. Het is niet de weg terug; want vanuit de huidige manieren van bedrijfsvoering is deze schaalvergroting haast onvermijdelijk. Er wordt door partijen in het veld bijvoorbeeld aangegeven dat natuurvriendelijker werken, betekent dat er meer grond per boer nodig is (waarvoor ondersteuning voor wordt gevraagd). Meer grond per boer; betekent het verder doorvoeren van de trend naar minder boerenbedrijven in Nederland. Voor een trendbreuk zijn andere oplossingen nodig.

We verwachten dat een discussie de mogelijkheid biedt om los te komen van de huidige praktijk en te komen tot nieuwe ideeën en oplossingen voor de agrarische sector. Het biedt bovendien ruimte voor een nieuwe generatie van jonge boeren (V/M).

Een verdubbeling van het aantal boeren kan niet via de huidige wegen. Er is niet meer grond, er is geen ruimte voor meer dieren; het moet dus gebeuren met anders boeren op minder grond per boer.

Verdubbeling van het aantal boeren door elk boer maar voor 50% boer te laten zijn en voor 50% in te zetten op verbreding is ook geen echte oplossing. Verbreding kan natuurlijk – er zijn nu ook al veel bedrijven die andere activiteiten (verkoop aan huis, verwerking van producten, zorg, kinderopvang, loonwerk, stallingsdiensten, etc.) doen, maar het moet passen bij de nieuwe manier van boeren (het moet het boeren versterken) en kan als dat zo is wel tot meerwaarde leiden binnen de agrarische bedrijfskolom.

Het lijkt realistisch te veronderstellen dat deze groei aansluit bij de doorontwikkeling van wat het ministerie de kringlooplandbouw noemt.

De gedachte van de online studiebijeenkomst is niet het presenteren van een vooropgezet plan, maar om vanuit een aantal korte pitches gezamenlijk te discussiëren over de mogelijkheden om te komen tot een verdubbeling van het aantal boeren. Hierbij is het niet de bedoeling om bij voorbaat dit als onrealistisch af te serveren, maar om hier een open discussie over te voeren en de zaken te benoemen die nodig zijn om dit te kunnen bewerkstelligen. Hiermee kan een agenda worden geformuleerd om te komen tot ruimte voor nieuwe boeren. Ook wanneer het resultaat (verdubbeling aantal boeren in 20 jaar) niet geheel wordt gerealiseerd, kan dit een effect bewerkstelligen waardoor er meer kansen ontstaan voor jonge boeren en dat nieuwe bedrijfsmodellen worden ontwikkeld.

mbe-bk@tudelft.nl

¹ Volgens de CBS Landbouwtellingen waren er 97.390 bedrijven in 2000 en 52.710 in 2020.

Programma Online Studiemiddag: Ruimte voor nieuwe boeren (Concept)

12:55 Online verbinden

13:00 Inleiding: Willem Korthals Altes (teven voorzitter)

13:10 Bijdragen van Alex Datema, Maria van Boxtel, Meino Smit, Jan Douwe van der Ploeg en Frits van der Schans gevolgd door discussie

14:10 pauze

14:30 Bijdragen van Maarten Koreman, Kees van Zelder, Klarien Klingen, Bettina Bock, Annelies Beyens gevolgd door discussie

15:30 pauze

15:45 Bijdragen van Sjoerd Wartena, Bregje Hamelynck, Eymert van Manen, Jan Spijkerboer, Henk Oostindie gevolgd door discussie

16:45 slotwoord

17:00 einde

Sprekers:

Annelies Beyens is het contact grondeigenaren bij De Landgenoten in Vlaanderen: een coöperatie en stichting die samen met intussen meer dan 1000 boeren en burgers grond koopt om deze carrièrelang te verhuren aan bioboeren. De Landgenoten wil door te werken aan toegang tot grond, een hefboom zijn voor meer agro-ecologische landbouw in Vlaanderen. Annelies is vanuit die rol ook betrokken bij het H2020 onderzoeksproject RURALIZATION.

Bettina Bock houdt zich sinds begin jaren negentig bezig met plattelandsontwikkeling, aanvankelijk sterk vanuit agrarisch perspectief waar de laatste jaren ook de visies en belangen van 'burgers' zijn bijgekomen. In het beleid zijn het tamelijk gescheiden terreinen terwijl de vitaliteit van platteland en de toekomst van de landbouw juist zo veel met elkaar te maken hebben. Natuurlijk zijn er ook conflicten afhankelijk van agrarische sector en productiemethoden. Maar er zijn ook veel overlappende belangen, uitgaande van een meer kleinschalige en multifunctionele landbouw. Juist in de verbinding van de vraagstukken rondom landbouw, natuur en landschap en de sociaaleconomische vitaliteit van het platteland zit volgens mij de ruimte voor meer nieuwe boeren en boerinnen.

Maria van Boxtel is als landbouwadviser ruim twintig jaar actief in de biologische en duurzame landbouw. Zij is mede-initiatiefnemer van het netwerk Landgilde – www.landgilde.nl – dat ondernemers verbindt die willen starten, opvolgen of overdragen in de biologische en multifunctionele landbouw. Partners in Landgilde zijn o.a. Warmonderhof Opleidingen - met veel leerlingen die boer willen worden, en van buiten de landbouw komen. En de BD vereniging plus BioHuis, waar boeren en tuinders zoeken naar geschikte bedrijfsopvolgers. Maria van Boxtel is tevens onafhankelijk voorzitter van de pachtersraad van Stichting BD Grondbeheer. Maria van Boxtel heeft praktische ervaring bij het begeleiden van boeren en tuinders bij het vinden van een boerderij, start en opvolging. Ook van zij-instromers van buiten de landbouw. Juist deze zij-instromers brengen vernieuwing en innovatie. Zij starten succesvolle landbouwbedrijven of zetten ze op een vernieuwende manier voort. Maar dat gaat niet vanzelf. Hoe steunen we enthousiaste starters en pionierende overdragers en maken we de continuïteit van duurzame landbouwbedrijven mogelijk? Ook duurzame bedrijven vergroten in schaal, en vereisen dan medewerkers en bedrijfsleiders. Vaak vereist het ook meerdere generaties op een erf.

RURALIZATION

Of voor een gezond verdienmodel meerdere bedrijfstakken op een erf: van akkerbouw tot zorg en van melkveehouderij tot recreatie. Eigenlijk een kleine gemeenschap op een bedrijf. Krijgen we met dit soort gemeenschapsboerderijen meer mensen aan het werk in de landbouw? Minder bedrijven, meer mensen; is dat ook goed? Ir. Maria van Boxtel, WUR plantenteelt (startjaar 1991), is ook mede-opsteller van praktische brochures voor startende en groeiende boerenbedrijven over duurzame financiering en duurzame toegang tot land. En begeleidde met haar collega's meerder starters naar succesvolle overname.

Alex Datema is voorzitter bij BoerenNatuur en melkveehouder in de provincie Groningen.

Bregje Hamelynck is voorzitter van het CSA netwerk en tuinder bij Ús Hôf te Sibbrandabuorren.

Klarien Klingen, tuinder bij CSA de Wilde Peen Ede en initiatiefnemer vereniging Toekomstboeren.

Maarten Koreman promoveert aan de TU Delft op de toekomst van het Nederlandse platteland. In zijn onderzoek doet hij onder meer onderzoek naar de toekomstdromen van jonge mensen. Deze blijken heel vaak ruraal te zijn. Jonge mensen willen veel vaker in het buitengebied van steden en dorpen gaan wonen dan zij nu doen. Daarnaast willen opvallend veel jongeren ondernemer worden. Dit kan enerzijds leiden tot een toename van het aantal boeren, aangezien veel jongeren een bedrijf willen vestigen in het buitengebied. Anderzijds kan de toenemende druk op het buitengebied de mogelijkheden tot boeren ook verder beperken.

Willem Korthals Altes is hoogleraar grondbeleid aan de TU Delft en coördinator van het door de Europese commissie gefinancierde Horizon 2020 onderzoeks- en innovatieproject RURALIZATION gericht op nieuwe generaties op het platteland. Hij zal als voorzitter opereren.

Eymert van Manen is voorzitter van stichting het Blauwe Huis een organisatie die grond verpacht voor biologisch-dynamische kruidenteelt.

Henk Oostindie is in 2015 te Wageningen gepromoveerd op *Family Farming Futures: Agrarian pathways to multifunctionality: flows of resistance, redesign and resilience* over hoe multifunctionele agrarische ontwikkeling voortkomt uit stromen van verzet, herontwerp en veerkracht. Hij is onder meer betrokken bij enquête onder ruim 1200 agrarische bedrijven naar bedrijfsstrategie en toekomstperspectief van uitgeverij Agrio en de leerstoelgroep Rurale Sociologie van Wageningen University & Research. Een van de bevindingen was dat de helft van alle bedrijven andere inkomsten heeft dan alleen landbouw en als naar het gezinsinkomen wordt gekeken zelfs 75% van de bedrijven andere inkomsten dan alleen landbouw heeft.

Jan Douwe van der Ploeg is professor emeritus op het gebied van de rurale sociologie aan de Wageningen Universiteit. Het belang van boerenlandbouw is een centraal thema in zijn werk.

Boerenzoon **Frits van der Schans** (Senior Adviseur - Centrum voor Landbouw en Milieu) werkt al lange tijd voor overheden, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties aan duurzame landbouw, gezonde voeding en aantrekkelijk platteland. De wijze waarop boeren hun bedrijven ontwikkelen is sterk ingegeven door (deels onbedoelde) prikkels van overheden, en toeleverende en afnemende bedrijven. Boeren moeten sterk in hun schoenen staan en hun bedrijven economisch veerkrachtig om weerstand te kunnen bieden aan 'deze autonome ontwikkelingen' en om een eigen lijn te kiezen. In divers projecten en op verschillende manieren adviseer en ondersteunt Frits boeren bij het maken van keuzes die bij hen passen.

RURALIZATION

Meino Smit heeft een biologisch akkerbouwbedrijf en is in 2018 gepromoveerd aan de Wageningen Universiteit op het onderwerp “De duurzaamheid van de Nederlandse landbouw, 1950 – 2015 – 2040”. Voor de periode 1950 – 2015 is de ontwikkeling van de duurzaamheid van de landbouw in kaart gebracht. Voor het jaar 2040 is een scenario voor de landbouw ontwikkeld, waarbij er dan een duurzame kringlooplandbouw is, die ook aan het akkoord van Parijs kan voldoen. Meino geeft lezingen over duurzaamheid en begeleid boeren bij het omschakelen naar een duurzaam landbouwsysteem.

Jan Spijkerboer is nu werkzaam bij het Kadaster als senior adviseur gebiedsontwikkeling/rentmeester op het snijvlak van grondeigendom, grondruil, erfpacht en pacht. Ook vernieuwde vormen van grondgebruik hebben zijn interesse zoals grondbanken *Tierre de Liens* (Frankrijk), *Landgenoten* (Vlaanderen) en *Banco de Terra de Galiza* (Galicië, Spanje). Jan is deskundig lid van de pachtkamers van de rechtbank Den Haag en Rotterdam.

Sjoerd Wartena. Vertrok in 1973 van de UB A'dam naar de Franse Vooralpen om geiten- en later kruidenboer te worden. Was nogal aanwezig in de biologische regionale en nationale organisaties. Gefrustreerd door de verdeeldheid in de « alternatieve » onderstroom van verandering, heb ik me sinds het einde van mijn boerenbestaan gericht op de landkwestie en het Franse *Terre de Liens* (www.terredeliens.org) mee helpen oprichten. Tegenwoordig houd ik me nog bezig met een Europese werkgroep 'Access to Land' (www.accesstoland.eu) en word in die functie betrokken bij verschillende Nederlandse initiatieven op het gebied van landverwerving voor een natuur-inclusieve landbouw of een landbouw-inclusieve natuur. Sjoerds bijdrage aan de « verdubbelings-kwestie » zal voornamelijk gaan over het bij elkaar brengen van de verschillende initiatieven in Nederland op het gebied van de hierboven genoemde landverwerving, zodat duidelijk zichtbare voorbeelden kunnen helpen om een bredere coalitie de landbouw- en grondpolitiek doeltreffend te laten analyseren en ingrijpende veranderingsvoorstellen de politieke arena binnen te voeren. Geen actie zonder idee, geen idee zonder actie! Ook wil ik benadrukken dat zo'n coalitie alleen maar zin heeft als er een budget bijeen wordt gebracht dat het mogelijk maakt genoeg talent aan te trekken om werkelijk iets tot stand te brengen. Verder kan ik enkele Franse voorbeelden noemen die mogelijk Nederlandse voorstellen kunnen inspireren.

Kees van Zelderen. Melkveehouder en LTO portefeuillehouder Klimaat en duurzame energie.

Online

11 februari vanaf 13:00 uur (tot maximaal 17:00 uur)

Aanmelding: e-mail aan: mbe-bk@tudelft.nl onder vermelding van 'studiemiddag ruimte voor nieuwe boeren'

U ontvangt dan nadere gegevens en de aanmeldingslink voor de studiemiddag